

Németh G. Béla

Nagysággal gyengeség — gyengeséggel nagyság

(Kossuth és az írók)

„Ne tagadd a nagysággal társult gyengeséget,
ismerd el a gyengeséggel társult nagyságot”
(Montaigne)

1. A nagy eseményekben és változásokban gazdag korszakoknak megvannak a maguk jelképesse lett alakjai, karakterhordozói, lényegtömörítői. Ezek azonban gyakran változtatják jelentőségüket és jelentésüket az utód korszakok képzeletében, tudatában, jelrendszerében. De nemcsak a különböző történeti szakaszok egymásutánjában mutatkoznak ilyen változások. Gyakran azonos korú, de különböző társadalmi, művelődési, szemléleti irányok körében is más-más ezeknek a szimbólumfiguráknak a jelentése és rangsora. Jól mutatja ezt a magyar 19. századi reformkor és szabadságharc főbb szerepvivői emlékképének korszakonkénti, rétegekbeli helyének és méltánylásának különbözősége, rangsora.

A viszonylag kevésbé iskolázott csoportokban éppúgy, mint a magas műveltségűek körében is rendszerint három név merül föl elsőnek és automatikusan. *Széchenyié, Petőfié, Kossuthé*. Hozzájuk még az „aradi tizenhárom”-é, akiknek neveit azonban jórészt még a jól iskolázottak is ritkán ismerik. Leginkább tán még *Damjanichét*.

A három név közül alighanem Petőfié a legegységesebb vonzású, sugárzású, értéktartalmú. Fiatalságának, életútjának, versei varázsának s talányosan tragikus hősi halálának éppentúgy része lehet ebben, mint annak is, hogy közvetlenül nem volt szerepe, befolyása, felelőssége az események irányításában. Teljes szívvel szolgálta az ügyet és meghalt érte.

2. A Széchenyi és Kossuth alakját folyton újra körülölelő érdeklődés, mégpedig szerepüket és személyiségüket vitázva szembesítő érdeklődés irányzati, társadalmi, művelődési, sőt, tájegységi tekintetben is más-más érvelésű és értékítéletű. Ez a tudomány, de a művészet, ezen belül pedig különösen az irodalom területén is tapasztalható szinte kézzelfoghatóan.

Ez utóbbi területről szólunk a következőkben.

Széchenyiről hasonlíthatatlanul több munka szól a magas, vagy a közepes műveltségűektől magasnak tekintett irodalomban, mint Kossuthról. Akiről viszont

meglehetősen bőségu a folklórhoz (vagy a pszeudofolklórhoz) tartozó művet lehet találni; Széchenyiről pedig alig valamit is ezen a területen.

Magyarázhatja ezt sok, közvetlenül nem politikai, nem közéleti tény is. Széchenyi ifjan jó katona, nagy utazó, hősszerelmes, sok bonyodalommal; erősen egyéni, szinte különc magatartású, bő beszédanyagot szolgáltatató társasági ember. Hatalmas vagyon örököse, aki akadémiai följánlásával, szinte első közéleti lépésével híres, ünnepezt ember. Könyveit aztán híveivel szemben megszerzik ellenfeleit, ellenségeit is, konzervatív s radikális oldalon egyaránt. A társasági életben arisztokrata marad, érintkezése gyakran fanyaran ironikus saját köreiben is. Belső zaklatottságának, örökös kétségeinek és kedvetlenségeinek jelei viselkedésében is megmutatkoznak. Demagógiától irtózik, de a népszerűséget egyszerre óhajtja, s meg is veti. A közember nemigen tud világához közel férni, véle mit kezdeni. Az átlag logikának érthetetlen lépéseket tesz, szerepeket vesz magára. Vallásos, de nem éppen vallása jegyében cselekszik jónéhányszor; egyszer sztoikusán kontemplatív, másszor keményen indulatos. Végül jön Döbling: előbb lázas elborulása, majd új tevékenységi vágya s váratlan öngyilkossága.

Kossuth egészen más természet. Magabiztos; belső küzdelem, érzelmi hanykódás, kétségbeesés kevésbé sajátja. Mindenkivel hangot talál. Külleme férfias, modora megnyerő, viselkedése, öltözködése az urias közhöz illeszkedő. Született bizakodó, önbizalma meggingathatatlan. Börtönét demonstratív fölénytel túri, szorgos önképzéssel, olvasással, tervezéssel tölti ki. Szereti a nagy nyilvánosságot, s közönségéhez rögtön megtalálja, alkalmazza hangnemét. Egészséges; a mai szemmel is igen magas kort ér el, s keserű számkivetését bizonyos heroikus derüvel s jövőbizalommal viseli. A lélek titkait, örök küzdelmeit, önmagával való ütközéseit fürkésző ironak kevés tárgyat, ösztönzést nyújt. Inkább panegyrikust, mint lélekelemzést kínál.

3. S valóban, 48 előtt *Vörösmarty, Bajza, Garay, Sárosi* s annyi kisebb társak csodálja, lelkesen támogatja. A plebejus színezetű Pesti Kör éppúgy örömmel tagjai közé, választmányába veszi, mint a magasabb Nemzeti Kör is. Széchenyi *Kelet Népé*-vel szemben Vörösmarty azt igyekszik bizonyítani, s így hidat verni a két fél közé, hogy Kossuth valójában folytatója, kibontója annak a haladási gondolatnak, fejlesztési elképzelésnek, amelyet Széchenyi kezdeményezett. Kétségtelen, hogy ekkor inkább Kossuthhoz húz, mint nagy ellenfeléhez. Bajza állásfoglalása mindvégig egyértelműen (a bukás után is) Kossuth-barát. Ennek jegyében szerkeszti majd *Kossuth Hírlap*-ját s kéri, Pest visszavétele idején, a Nemzeti Múzeum igazgatóságát. A másik mindvégig Kossuthhoz ragaszkodó jelentős író ez időből egészen száműzetésbeli haláláig Jósika Miklós báró. De nemcsak őket nyeri meg Kossuth érvelő biztonsága, elvhirdető szónoki ereje, jól választott vitamodora, hanem részben a pályavéget járó *Kölcseyt* is, aki Kossuth elfogatását megrendüléssel és fölháborodással veszi hírül. Sőt, még az öreg *Kisfaludy Sándort* is megnyeri a megyei nemességhez is illeszkedni tudó hangneme.

A centralisták, élükön *Eötvössel*, bár elveik sokban különböztek, s követendőnek tekintett módszereik még inkább, mégis szimpátiával figyelték Kossuth tevékeny-

ségét, s a kesernyössé komoruló s számukra nem mindig érthetően cselekvő Széchenyivel szemben gyakran Kossuthé volt rokonszenvűk.

(Amit itt az enumerációnál közbevetünk, bizonyosan éppúgy vitatható, mint a Kossuth—Széchenyi ellentétben szinte minden vélekedés vagy állásfoglalás.) A gróf egyszerre volt pragmatikus és elvkövető. Ő jól ismerte a Monarchia s benne hazája centrifugális, s egymással könnyen és végzetesen szembekerülhető erőit, tényezőit. S ami legalább ennyire fontos, ismerte az európai hatalmi viszonyokat és érdekeket is. Ha nem lett volna is monarchista s a dinasztia híve, akkor is híve lett volna a birodalommal való kapcsolatnak, valamint összertartozásnak. A hatalmi vákuum sokféle, kikerülhetetlen s beláthatatlan veszélyét — s így a Habsburg-birodalom akkori fönmaradásának indokát —, mint az európai hatalmak, ő is érezte. A történelmet is mozgató közös és egyedi ösztönöket korában tán legmélyebben (s legpesszimistábban) érzékelő elméje, *Kemény Zsigmond*, úgy lehet, ezért is ragaszkodott oly elszántan Széchenyihöz.

A másik említeni óhajtott tényező, a két ellenfélnek a *politikai-társadalmi tanokhoz való viszonyában* rejthetett. Kossuth, tagadhatatlanul nagy, tán ellenfelénél is nagyobb ismerettel rendelkezett e tekintetben. Ezt látjuk kettejük vitáját illetően számtalan helyen a történészeknél: Széchenyi liberalizmust kívánt, Kossuth hozzádemokráciát is. Ne kérdezzük, mennyire igaz ez az ellentét. Az viszont valószínű, hogy Széchenyi a valódi demokráciához a fokozatosság, a gazdasági, jóléti s művelődési fokozatosság menetén vélt eljuthatni. Kossuth, a tanokat jól, a kor európai viszonyait tapasztalásból viszont kevésbé ismerő, s velük így kevésbé szembesülő ember módjára mintha túlságosan is hitt volna a tanok, ill. azok ismerete erejében s közvetlen, voluntáris megvalósíthatóságuk lehetőségében.)

4. A változás *első foka* a Kossuth hitét, elveit, módszereit osztó, velük rokonszenvezők között a Lamberg-gyilkosság, ill. a Batthyány-kormány lemondásakor következett be. Eötvös s néhány centralista társa itt fordult el, sőt, szembe Kossuthal. Személyes kapcsolatuk addig is csekély volt. Kossuthot láthatólag mégis bántotta ez az elfordulás, amit aztán Eötvösnek az abszolutizmus alatt írt munkái még fájóbbá tettek. Többször buzdítja is itthoni híveit, szembesítsék a sajtóban a 48 előtti Eötvöst a 48 utánival, hogy ráébresszék következetlenségeire. Eötvös, persze, nagyon is következetesnek és következtetést levonónak tudta magát: liberalizmusa csak tárgyalásos és alkotmányos, kölcsönös és belátásos alapon vélt helyes eredményt elérni.

A *második fokozat* Debrecenben következett be. A teljesen Kossuth jegyében ítélt történészek azzal vádolják Keményt s békepartí elvbarátait, *eleve* sötét összeesküvés szándékával mentek Debrecenbe. Mi azt hisszük, a józan mérsékelés s a megegyezés kimunkálásának szándékával, az európai vonatkozások hazai számításba vételének jegyében. A *harmadik fokozat* Világos után, Kemény két röpiratában testesült meg legkegyetlenebbül. Bármennyire sok volt is bennük az igazság, egészében nehéz volna teljesen egyetérteni velük. Nem szabad azonban feledni, hogy szerzőjüknek taktikai szándéka is volt velük. Meg azt sem, hogy a *Pesti Napló*-beli cikksorozataiban a politikai vezető réteg, a volt középnemesség polgári jellegű modernizálását kevesen szorgalmazták hevesebben és realisabb érvekkel nála. S

azt se hagyjuk figyelmen kívül, hogy kereste a Kossuthal való megértést. Svájci találkozásuk alkalmával, amelyről, sajnos, csak nagyon ellentmondásos tudósításaink vannak, alighanem az európai konstelláció osztrák—magyar viszonyt illető vonatkozásai álltak a középpontban. Kapcsolatuk ekkor szakadt meg végleg, s Kossuth ettől fogva még inkább gúnyal-haraggal nevezte *Lágy Zsigán*ak Keményt.

Jókatval kettősség jellemezte végig Kossuth viszonyát. Jókaiban nagyobb volt az érdeklődés a nagy emberi jelenség, a kisugárzó egyéniség, a legendává nővő közszereplő, jelképpé emelkedő folklorhős iránt, mint az elvek és a politika iránt. Így debreceni idején is, később is, nemcsak szép sorokat, bekezdéseket, de kisebb karcolat-féléket is írt e sugárzás ihletében, valami mesefénnyel övezve Kossuthot. Aki viszont, különösen a 61-es események jegyében, a Hon indulása idején reményt táplált Jókaik iránt. S azután is, hogy ez nem teljesült, voltak elismerő, sőt, rokonszenvező szavai Jókaik tehetségére, munkásságára. Mi sem mutatja jobban e kettőséget, mint az, hogy Jókaik vállalta Kossuth temetésén a gyászbeszédet. S emelkedett szép búcsúszót mondott, Kossuth emberi nagyságát szabadságelveihez való hűségét és igazságát dicsérve elsősorban. S aki jól megfigyeli reformkorról, szabadságharcról szóló műveit, nemcsak egy-egy hőse alakján, magatartásán, gesztusain, de gyakran szinte szavain is átsejlenek Kossuth mozdulatai, beszédei.

A két nagy költőnek, *Petőfi*nek és *Arany*nak személyes kapcsolódása 48-ban is vajmi kevés volt Kossuthhoz. Petőfi jakobinus republikanizmusa egészen más irányba mutatott, mint Kossuth szemléletének alakulása. Arany ugyan írt a forradalom alatt lelkesítő (egyébként az ő szintjéhez képest meglehetősen gyenge) verseket, s fegyvert is viselt a végső napokban. Igazában azonban távol állott a forradalmi jellegű változások javallatától. S ha a *Nagyidai cigányok* egészében aligha csak Kossuthot veszi célba, nem is marad az a célon kívül. Amit fia, László nagyszerű műve, a *Déltáborok hőse* is mutat, s még inkább két Kossuthot illető tanulmánya, melyek elsejénél, az emigrációról szólónál kegyetlenebbet alig írtak történeti kiválóságról. Igaz, Kemény és *Csengery* neveltje is volt, nemcsak apjái. De nem is kellett átvennie Csengeryék szemléletét. Nemzedéke nemzeti liberális pozitivistá tanultsága jegyében, a nacionáldarwinizmustól sem érintetlenül ragaszkodtak, mint természeti-erkölcsi-történeti követelményhez és kötelességhez egyrészt a magyar vezetéshez, másrészt az iskolázás, a tudomány, a művelődés demokrácia-teremtő képességének meggyőződéséhez.

Ez átvisz, visszavisz *Madách* kérdéséhez. Őt Kossuth többször idézte és igen nagy véleménnyel volt a Tragédiáról. S talán tudta azt is, hogy 61-ben a határozatiakhoz állt közel. Viszont bizonyosan nem ismerte a *Civilizátort*, amelynek alapján, ha Kossuth komolyan gondolta a Dunai Konföderációt, s nincs okunk ezt kétségbe vonni, nehezen találtak volna egymásra.

5. A Kossuthtól való eltávolodás mindhárom fokozatánál (egyebek mellett és talán előtt is) ugyanazzal a kiváltó mozzanattal találkozunk. Kossuth elszakadt, s mind jobban *elszakadt a realitásoktól*. Lehetett ebben része az előbb említett magabiztosságának, kétségre kevésbé hajló alkatának, de a népszerűség ítéletrontó s nálunk oly gyakran küldetéstudatot sugalló mozzanatának is. Széchenyi kor-

mányból kiválásáról ne szóljunk: a gróf beteg lett s ellenfelek voltak, ezt lehet felelni rá. De az európai viszonyokat gyakorlatban is, elméletben is oly jól ismerő Eötvösnek, s a már ekkor is a józan bölcsesség megtestesülésének számító Deáknak, s magának a kormányfőnek a magatartása is elég figyelmeztetés lehetett volna. S Debrecenben? A költő panaszkodott és vádolt: „Európa csendes, újra csendes.” Költői vádnak és panasznak igaz és jogosult. A politikus azonban, amikor politikus, bármily szépszavú, nem költő. Aztán a nagyszerű hadvezér, Görgey figyelmen kívül hagyott, realitásra intó óvása! S a „kormányzó elnök” Világos előtti ellentmondásos utasításai. Az emigráció idejéről nem is szólva.

A katonai kormányzat megszűnte után, ha féloldalasan is, ha szűkítetten is, megindult a polgári gazdasági-társadalmi átalakulás. Szinte nincs év, hogy vasútrészt, szárnyvonalat ne adtak volna át a forgalomnak; erősödött az agrárfeldolgozó ipar, s maga a mezőgazdaság is nem kicsit lépett előre. A kusza iskolarendszer viszonylag egységesült, az áttekinthetetlen követelményrendszer tisztábban állt; a felsőoktatás természettudományos s humán oldalon is szélesedett. A telek- és anyakönyvezés korszerűsödött; a közbiztonság javult. S még száz egyebet hozhatnánk fel. Ha szűkítetten, s a magyar nemzeti érdeket nem különösebben figyelembe véve is, tudomásul kell vennünk, a polgárosodás meglehetősen tramban mozgott előre. Pest nagyváros lett, magyarosodott, s most lett igazán az ország központja. Újságok, folyóiratok, szaklapok jelennek meg itt viszonylag bőséggel. Színház, múzeum, koncert, mind helyet kap életében. Lehet erre a válasz, ismételjük: mindez nem a nemzeti hitvallás alapján. Ez azonban csak féligazság. De ha egész volna is: ebben az országban, ennek a nemzetnek a világában ment végbe mindez.

Aztán 59 és 67 között Kossuth újra erősen alkalmat vél.

Elküldi *Pulszkyt Cavour*-hoz, hogy a magyar fölkelésről előadja neki a kormányzó terveit. Cavour hallgat, s egyre ásit. Kossuth nem értette, kinek szól az ásitás. Pulszky igen: hazajött. Elküldi ugyane célból Kossuth *Teleki Lászlót III. Napóleon*-hoz. Az is hallgat, s inkább a magyar huszárok öltözete, piros nadrágja iránt érdeklődik. Kossuth ezt sem értette; (vagy nem akarta érteni Napóleon cinizmusa?) Teleki értette, s ő is hazajött.

S aztán 67 után, kivált pedig 75 után Kossuth inkább ereklje, egy hősi küzdelem, egy nagy reménység erekljeje. Mert bármennyire igyekezett is a múlt idővel ütemben maradni, nekünk úgy tetszik, lelkében 48—49 Magyarországon élt; lelke, elméje abban volt igazán otthon.

Mégis történeti tévedés volna azt hinni, hogy az emigráns Kossuth jelenléte, tevékenysége nem játszott szerepet a kiegyezés létrejöttében, s utána a kettős Monarchia egyensúly-játékának megtartásában. Végül, de nem utolsósorban, önáltatás volna azt a látszatot keltetni, hogy csak illuzionizmusa miatt utasították vissza. A konzervatívok esetében erős társadalmi érdek is, a progresszívokéban pedig nacionális, a történeti ország mindenképpen fönntartásának igénye is erősen közrehatótt. Kossuth föderációs terve, ha nem is volt kidolgozva, a korhoz alkalmazva, eszméjével máig előremutatott.

6. A korszak jelentős, ha nem is legelső vonalbeli írói közül *Vajda* volt az, aki mintegy másfél-két évtizedig Kossuth lelkes hívének vallotta magát. Legalább tu-

catnyi cikkben emlékezett a reformkori, a szabadságharc alatti Kossuthra, beszélt a száműzöttről, boncolta s dicsérte javaslatait, támadta ellenfeleit. A kiegyezéstől, amelynek gondolatát eredetileg pártolta, megvalósulását azonban nem tartotta elégségesnek, a 80-as évek elejéig tartott ez a korszaka. Kossuth újságíróként is, sőt, társadalmelemzőként is nagyra tartotta, s folyvást Itthoni hívei figyelmébe ajánlotta. Két dolgot nyilván nem ismert: Vajda nehéz természetét és barátságát a kiváló tehetségű liberálkonzervatív *Asbóth Jánossal*, aki a legértőbb, a legmértányolóbb elemző kritikát írta meg verseiről. Volt egy közös álmuk, vesszőparipájuk: a dinasztia Budára telepítése, megmagyarítása, a Monarchia magyar központúvá alakítása.

S itt, persze, föl kell tennünk a kérdést: *hogyan is képzelte Kossuth a konföderációt?* A román többségű Erdély továbbra is Magyarországhoz tartozott volna, a szlovák többségű Felföld új állami egység lett volna s hogyan illeszkedett volna a rutén Észak-keleti Felföld? A román királyság, a szerb királyság legműveltebb, azaz erdélyi, ill. bácska-szerémségi tagjait a magyar állam fennhatósága alatt hagyta volna? Elcsatolásukról senki, de legkevésbé a 48-as párt nem akart volna hallani. S a hazai németiség miként vette volna a terv valóra váltát? Vagy határok nélkül, közös állampolgárságú lett volna a konföderáció, több uralkodóval, avagy egy köztársasági elnökkel? Csupa nehezen megválaszolható kérdés.

A Monarchia összeroppantása nem kis részben vezetett a második világháború Közép-Európára való kiterjedéséhez. A Monarchia nem volt úgy, mint azt *Henry Kissinger* gondolja, a népek egységben élésének előképe, előgyakorlata, de a népek börtöne sem, mint ahogy *Lenin* nevezgette. De az elkövetkezőknél, mindenesetre sokkal emberségesebb együttélés alapja lehetett volna.

7. Ha ezeket a kérdéseket látjuk, a korszak vezető és alapjában egyetlen jelentős folyóiratának, a *Budapesti Szemlének*, s szerkesztőjének, *Gyulának* ellenkezését Kossuth tervével, ha nem értünk is *Gyulalékkal* egyet, nem tekinthetjük valami megátalkodottság és gyűlölködés megnyilvánulásának. Végül is nem szabad elfelejteni, hogy 48 és a polgárosodás összefüggését alig ábrázolta valaki értőbben, mint a nagyszerű *„Egy régi udvarház”* szerzője, s kevés bírálta hevesebben a 67 utáni társadalmi-gazdasági-művelődési fölkészületlenséget, mint Arany László.

A másod-, harmadvonalban, persze, akadtak bőven Kossuthnak magasztalói. *Tóth Kálmántól*, *Ábrányitól* *Endrődin* át *Rudnyánszkyig*, *Szentessy Gyuláig*. Azok, akik az hugoi romantika radikáldemokrata, szociálszентimentális verbalizmusának retorikájával rokonultak, *F. Coppél-t* tartották testvérüknek s *Sully-Prudhomme-t* a nagy modernnek. Külön és hangsúlyosan kell említést tenni a *pszeudofolklór* tekintetében a tengermennysiségű népies, ponyva jellegű, többnyire képes kiadványról, nótaszövegről és kottáról, amely hol édesbúsan siratta, hol Csaba királyfiként visszavárta, hol dicsfényel körítve egekbe emelte „Kossuth apánkat”. A városi „folklórra” jellemző a születés centenáriumára *Beöthy László-tól* *Rákosi Viktortól* szerzett *Aranylakodalom* c. Fővárosi Színházi spektakulum s a Bokor József alkotta *Kossuth Lajos* című éldképsorozat, amely a Népszínházban is, a Városligeti Szinkörben is előadatott.

De jellemző az a mindkét oldalról burleszk bonyodalom, amelyet *Solymosi Elek* azáltal okozott, hogy egy népszínműben elénekelt a Kossuth-nótát. A rendőrség viszont követelte elhagyását. Ám gyorsan összeütöttek a színházban a *Himnusz*ből, a *Szózat*ből, s a *Kossuth-nótá*ból egy kuplét, amelyet a közönség színházon belül és kívül harsogva énekelt a rendőrség balga s hasztalan ügyködése mellett.

Ők, e városi „folklor” alakítói azonban ennek ellenére valami újat is képviseltek, előre vetítettek. A közben — a Gracza-, Degré-féle populáris könyvek hatására is — falun és városon egyaránt folklorizálódott Kossuth-kultusz népszerű, hatalom- és hatalmaskodásellenes, szólásszabadsági és szólásbátorsági elemét s a nép gondját vállaló vezetők utáni vágyat, s hasonlókat szólaltattak meg. Annál könnyebben, mert a kuruc költészet kultuszával, divatjával, „labanc”-csúfoló szólamoságával szervült Kossuth alakja, emléke ebben a folklorban, pszeudofolklorban. *Műkszám* remekül érzékelteti ennek mulatságos ellentmondását: a végét járó, testámentumát ágyból diktáló gazdára a falról, a szokásos szentképek helyett, együtt pillant le Kossuth és Ferenc József aggódó, s áldó tekintete.

A folklorból visszakerülés e mozzanata, sokkal magasabb szinten, a polgári jogállam, a rendi elemet kiiktató társadalom, az egyenlő érvényesülést biztosító berendezkedés, a föderális eszme s rokon elemek előzményét a polgári demokrata radikalizmus is fölfedezte vagy fölfedezni vélte Kossuthnál. Nem annyira az irodalomban, mint inkább a társadalmi publicisztikában, esszéisztikában láthatjuk ezt. A *Nyugat* nagy költői közül a fiatal *Ady*nál kerül elő Kossuth neve versben is, publicisztikában is; később nála is inkább csak az utóbbiban. Híres Petőfi nem alkuszik c. cikkében „veszedelmes prókátornak” nevezi, akit, ha esze lett volna az udvarnak, nádorrá kellett volna tennie. *Móricz* a szülői házból és tanár nagybátyjától meg az eklézsiából obligát Kossuth-rajongást hozott magával; ifjúkorában Kossuthos színdarabot is írt. Később azonban eltávolodott; a szegény-parasztság ügyét nem látta Kossuthnál kellőképp képviselve, s egyrészt *Joó György*-nel, másrészt, nem éppen szerencsésen, *Rózsa Sándornál* kötött ki.

A népiesség erősen megoszlottak Kossuth megítélése tekintetében, a Csengeryt s a Deákot gyűlölő, s Kossuth-rajongó *Féjától* a Kossuthban a demokrácia barátját látó *Kovács Imrén* át a háború végéig *Széchenyi*hez húzó *Illyésig*, *Németh Lászlóig*.

A háború után a Révai-féle komikokatasztrofális társulat szinte hisztérikus Kossuth-kultuszba kezdett s a hidtól a cigarettáig, a dijtól a téeszékig, a ruha-gyártól az egyutcájú apró falvak utcanévtáblájáig mindent Kossuthról nevezett el, mintegy 48-nak egyenesági utódául kívánva föltüntetni, s ezáltal legitimálni magát. (Ezzel voltaképp némileg ismételte a kezdő Horthy-korszak legitimista érzületétől tartó, azt ellensúlyozni kívánó hasonló kultuszát, amely azonban nem a forradalmárnak szölt, hanem a dinasztia esküdt ellenségének, s az igényelt közép-európai vezető hivatás vélt előhírnökének; s egyben a protestáns államfő, „a kormányzó” legitimációjának is. Jól rimel erre a törekvésre a református egyházban nagy szerepet játszó *Hegedűs Lóránt Kossuth-nóta* című, 1927-es Nemzeti Színházi nyögvenyelős, üres patetikájú darabja is.) S hogy 45 után a tudomány is szolgálatra készen asszisztált, arra az *Irodalomtörténeti Közlemények* Nagy Imre fungálása alatti száma jellemző. Szerkesztői bevezetőjében, hamut hintve fejükre, azt írják, a jövőben el

kell ismerni, hogy Széchenynek is volt hasznos szerepe a reformkorban, ha nem is hasonlítható az Kossuthéhoz.

(Külön kérdés lehet itt Illyésé. Legnagyobb közéleti vállalkozását, a háború utáni új, átalakító berendezkedésre fölkészítő, az egész magas értelműséget összefogni kívánó *Magyar Csillagot* Széchenyihez írt, útmutatást, ihletet, bátorítást kérő költeményével nyitotta; a vállalás hősi példáját, a józan belátás erényét, az esetleges tragikum tisztító, s igazoló erejét állítva középpontba. A háború után a *Fáklyaláng* megírása előtt, egy kiváló történészünk tanúsága szerint, megbeszélte az illetővel az örök Kossuth—Görgey vita ügyét; arra jutottak, hogy Görgeyt nem érheti vád, a józan okosság jegyében cselekedett. Igaz-e, hogy Révai a megírás folyamán közbeavatkozott, s így nyerte el, az említett megbeszélés eredményével nem megegyező szellemét, megoldását a darab? Az irodalomtörténet feladata tisztázni vagy végképp kétségben maradni ez iránt.)

8. *S ma hogyan?* Kossuth nagyságát senki sem vonhatja kétségbe. De gyengeségeiről sem szabad megfeledkezünk. A kultusz, a mítosz éppúgy kárt okoz mindig, mint az ellenkultusz, az ellenmítosz is. A polgári jogállamiság, a jogi, a birtokolhatási és lehetőségbeli egyenlőség, a szólásszabadság elve s nem utolsósorban a föderális, konföderális elképzelés korszerűsített, reálisan átgondolt, nacionalizmustól megszabadított, de az értékes nemzeti örökséget megőrző gondolata java örökségünkhöz kell, hogy tartozzék, éppúgy, mint egykori gyengesége ellenére, a társadalomért, a nemzetért áldozatra mindig kész hűsége is.

De ne a saját, hanem Kossuth legádázabb kortárs bírálójának az erdélyi *Pálffy János*nak 1855-ből való szavaival zárjunk: „halhatatlan [...] érdeme Kossuthnak [...] a közteherviselés elfogadtatása, s az úrbéri szolgálatok megszüntetése [...] A szabad birtok gyümölcsei már is szedhetők: a föld becse országsszerte emelkedett, némely helyt két, három, sőt, négyszerte drágább mint volt a forradalom előtt; a magyar nép szemlátomást gyarapodik vagyonában, a föld okszerű és szorgalmas művelése hozzáig is elhatott, mert a föld, melyet most jobban igyekszik művelni, sajátja, hagyhatván ezt sajátul gyermekeire is [...] Ezért imádja a nép is őtet, s mert fölmentette egyszer nyomasztó terheitől, várja eljövételét, hiven, hogy ő leend megváltója a rabság bilincseiből.” (Pálffy János emlékezései, Szépművészeti Társaság, Kolozsvár é.n. 289—90.)